

"Estellés era un 'animal de records'"

L'escriptor Josep Piera entrevista els editors de l'obra completa de Vicent Andrés Estellés, Eliseu Climent i Rosa Raga. Tots dos fan un repàs per la vida del poeta des dels anys cinquanta fins els vuitanta.

Dalt, V. A. Estellés (esquerra), Joan Fuster (dreta) i Josep Renau (centre) durant l'homenatge a aquest darrer. A sota, Rosa Raga (esquerra) presenciant les pintades feixistes a Tres i Quatre.

Enmig d'un dia de basca, vaig rebre una telefonada inesperada.

—Diga?

Una veu femenina m'encomanava, des d'EL TEMPS, una entrevista a algú "important en el món de la cultura literària catalana, que ens poguéu parlar de la persona i la personalitat de Vicent Andrés Estellés". Tot d'una se'm va acudir que el personatge literari més important amb el que m'hauria agradat parlar d'Estellés, Joan Fuster, també ja era mort. Vaig pensar que amb la mort de don Manuel Sanchis Guarnier, Joan Fuster i Vicent Andrés Estellés —"la Santíssima Trinitat", com els anomenàvem, amb ironia amable, els joves dels setanta—, s'havia acabat una època. A qui entrevistar, doncs, que poguéu dir alguna cosa de la humanitat del poeta Estellés? Tot d'una se'm va acudir el nom i el vaig dir en veu alta:

—Eliseu Climent.

—*Què dius?* —va respondre la veu d'EL TEMPS. Eliseu Climent és l'editor d'aquesta revista, i mai no ha volgut que l'entrevistàrem per res.

Vaig insistir-hi, convençut de la bondat de la idea i estimulat pels reptes que em presentaven.

—*Deixa'm que ho consulte i et responc.*

La nova telefonada va ser ja d'Eliseu Climent:

—*Una entrevista sobre Estellés? Vols dir que això funcionarà? Què puc dir jo d'Estellés que no sàpia la gent que l'ha llegit?*

—Quedem, doncs, un dia; vine a dinar, i en xarrem.

Conec Eliseu Climent i Rosa Raga de fa molts anys. Des dels temps "de les paradetes", com a la Rosa li agrada, de tant en tant, recordar; certament, venent llibres de l'Estel, la gramàtica de Carles Salvador de Lo Rat Penat, els vocabularis de Ferrer Pastor, les rondalles de Valor de Gorg, i les novetats d'Edicions 62... Des dels primers setanta, que la llibreria i la seua editorial convoquen els Premis Octubre. En aquells anys, Tres i Quatre era el

ARXIU

ARXIU

referent de la modernitat absoluta.

ELISEU CLIMENT: Tu diràs —em digué Eliseu Climent, mentre paladejàvem un vinet blanc i fred—, què vols que et contem d'Estellés? Ell mateix va parlar de la seua vida en quantitat de poemes i d'entrevistes: fill de forner, aprenent de periodista, escriptor empedreït de versos, home de poble i del poble... Estellés era un "animal de records". I un poeta immens..., és clar.

ROSA RAGA: La seua, va ser una vida senzilla, i no gaire aventureira. Des de València, què vols! La seua vida més real és la del desig, la de la il·lusió, la que crea des de l'amagada ficció de les paraules.

—Es cert que Estellés era i és un gran poeta. Per això ens interessa la persona, perquè en ell, com en qualsevol gran poeta, tot tema, tota paraula, tota expressió, es tornava poesia. Per començar, doncs, m'interessa la persona d'Estellés en la València dels cinquanta, la València dels seus principis, i com arriba a Las Provincias.

E. CLIMENT: [Eliseu Climent es posà a parlar animadament. Eliseu, i també, amb naturalitat, Rosa Raga, a qui el poeta sempre anomenava Rosita]. València pels anys cinquanta era una ciutat negra...

—Negra?

E. CLIMENT: Vull dir trista, fosca, dolguda, callada, vençuda..., dominada pel feixisme i per la fam, sí. Els anys cinquanta van

ser durs per al país: les gelades, la riuada, l'emigració... El personatge clau per a Estellés en aquesta època va ser Martí Domínguez. Estellés era un jove ple de versos als calaixos i d'afany de convertir-se en una celebritat periodística, quan coneugué don Martí. Aquest li féu de protector, d'amic i de mestre. Don Martí era el personatge intel·lectual més rellevant de la ciutat de València, en aquells anys de postguerra. Era el director del diari *decano* i un home de fina sensibilitat i de formació literària valenciana. L'any 57 va ser la riuada, i ell l'únic que alçà la veu contra la situació creada, exigint ajudes per a la millora urbana de la ciutat. La resposta del règim va ser silenciar el personatge.

R. RAGA: Estellés deia que el

seu primer sou a *Las Provincias* li l'havia pagat don Martí de la seua butxaca: vint duros.

—Estellés qualificava la postguerra, a València, com un temps sinistre i tenebrós.

E. CLIMENT: Ho era, sens dubte. Els adjectius d'Estellés són exactes: retraten la situació social i humana, tant del país com de la ciutat.

—També culturalment?

E. CLIMENT: També, tot i que sempre hi ha excepcions. Per a Estellés, i per a mi, els personatges de la València dels cinquanta, a més de Martí Domínguez, són Josep Soriano, que dirigia el *Levante*, i el grup de Torre: Xavier Casp...

—El primer llibre d'Estellés és diu Donzell amarg. Era això, Estellés, aleshores: un jove amargat?

A l'esquerra, el poeta sempre va tenir relació amb els intel·lectuals catalans, com ara Joan Brossa.

A la dreta, el poeta amb Vicent Passet i membres d'Izquierda Republicana durant el trasllat de les despulls del rector Joan Baptista Passet.

ARXIU / J. PENALBA

D'esquerra a dreta, M. Brosseta, F. de P. Burguera, V. A. Estellés, la seua dona Isabel, M. Sanchis Guarner, E. Climent i G. Castelló durant l'acte de lliurament del Premi Lletra d'Or a Estellés.

"El volum 'Recomane tenebres' va representar la de

Foto de l'esquerra: Estellés amb Soler i Godes i Gil Albert.
Foto de la dreta: Raimon Capmany durant un sopar amb el poeta.

E. CLIMENT: *[Eliseu va dibuixar un altre somri, maliciós i tendre alhora. Rosa el va acompanyar, amb complicitat, tot matisant].* Jo diria que Estellés va ser sempre com un xiquet, ara dèbil, ara enèrgic, ara entremaliat, molt fantasiós i literari... Jo el trobava un punt especial, tan meticulós amb els seus versos com capriciós i jugarrí en altres aspectes de la vida.

El nostre tracte més quotidiana va començar cap als setanta, quan li publiquem *Recomane tenebres*, el primer volum de l'*Obra completa*. El volum representa la descoberta d'Estellés per a una gran majoria de lectors. Fins aleshores la publicació de llibres catalans, en general, i de poesia en concret,

era mig clandestina, especialment a València.

R. RAGA: L'any 72 se li va fer un gran homenatge al Teatre Principal, un acte que va resultar emotiu, divertit, compromès i ple de vitalitat. Hi va haver la participació d'Ovidi Montllor, entre altres. Va ser un moment esplèndid, aquell.

E. CLIMENT: L'Ovidi és l'artista que millor va interpretar la poesia d'Estellés, i qui el popularitza arreu dels Països Catalans. L'Ovidi passejà la poesia d'Estellés pels pobles i va fer que molta gent el descobriés. Quantitat de joves valencians començaren a llegir poesia, i a llegir per primera vegada en català, amb els versos d'Estellés. "Els amants", per

exemple, és un poema que se'l sap molta gent de memòria.

—*Aquests anys són, culturalment parlant, els millors del segle per als valencians. Actes civils, aplecs, cançons, llibres, combos... Mai en la vida s'havia viscut un dinamisme cultural paregut. Tot era imaginable i tot semblava possible. Estellés es transforma en un personatge mític: el poeta del poble. La seua veu atrevida i la seua figura senzilla entusiasmen la joventut d'aquells anys. La seua poesia és directa, a estones tendra i a versos ferotge, en moments sublim, colpidora i subtil, i en altres eròticament grollera, de carrer mediterrani, fins i tot animal. Són, sens dubte, els grans anys d'Estellés. Apareixen llibres seus pertot arreu.*

E. CLIMENT: Els tenia a sacs. S'havia passat anys i panys escrivint i sense poder publicar. No tirava ni un paper. Amb l'arribada dels setanta, quan li arriba l'èxit, tots li'n demanen i ell vol contentar tothom. Publica a Barcelona, a Mallorca, ací i allà. Són uns anys de molta acció...

R. RAGA: Són els millors anys de tot i de tots. —*digué Rosa, amb un punt no sé si de nostàlgia.*

E. CLIMENT: Són els anys de la represa cultural, però també dels atacs terroristes a la llibreria, de les prohibicions, de les multes, de les polèmiques.

R. RAGA: En Estellés, però, començaran els anys de la malaltia: intervencions quirúrgiques, sofriments, misèries...

Pasqual Maragall, alcalde de Barcelona, lliura a Vicent Andrés Estellés el Premi Jaume I al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona.

oberta d'Estellés per a una gran majoria de lectors"

—No se'n va passar, fins i tot, de publicar tant i tant? Al final, la incontinència editorial d'Estellés no acabà embafant els seus lectors?

E. CLIMENT: Potser sí, però ja sol passar, això. Nosaltres li publicàvem les *Poesies Completes*, però ell escampava llibres de versos arreu, es deixava voler amb entusiasme per qualsevol que li demanàs un paper. La seua creativitat poètica es va desbordar.

R. RAGA: Tot i això, la poesia d'Estellés ha arribat a un gran públic. Estellés va ser, i és, autènticament popular, de veritat. Els seus llibres no paren de reeditar-se. Actualment, el poeta valencià més llegit és Estellés, sens dubte.

—I l'Estellés malalt dels vuitanta? Com era aquell home? Estava verament obsedit per la malaltia i la mort?

E. CLIMENT: Feia pena. Els vuitanta són uns anys difícils per a l'Estellés home. La seua salut i el seu ànim decauen.

R. RAGA: Feia una vera pena, cap al final. Només el salvava la poesia. El seu dolor arribà a ser impúdic.

—Un altre tema a propòsit d'Estellés: Quina és la història editorial del Mural?

E. CLIMENT: Brosseta donà una beca, de la Caixa d'Estalvis de València, a Estellés els anys setanta. I Estellés va escrivint i publicant, ací i allà, fragments d'aquest llibre monumental...

—Un Canto general a la valenciana!

E. CLIMENT: Potser sí, però també un monument verbal del país. Per això el publicarem més tard: perquè no podia quedar inèdita una obra lírica com aquesta.

Mentre Eliseu i Rosa parlaven, vaig recordar Estellés amb una cara compungida, adolorida, agafant-se la cama, fent-se dur del braç, en un acte a Gandia, on la guàrdia civil vigilava l'entrada del cinema on se celebraven els premis literaris de la ciutat. S'acabaven uns anys d'entusiasmes ingenus i, amb els vuitanta, una nova mediocritat ofegava moltes

ARXIU

de les anteriors iniciatives il·lusionades. Aviat, Estellés, amb la seua figura petita però de veu poderosa i enèrgica, aniria enfosquint, fent-se trist, perdent l'alegria i el goig anteriors. S'iniciava una altra època.

R. RAGA: Ell estimava profundament, visceralment, la vida. No volia morir-se, és clar. L'estimava de paraula, i de cos, i de cap, amb tots els sentits. Era un vitalista, tot i la malaltia, o potser a causa de la malaltia. Com Ausiàs March.

La conversa amb Eliseu i Rosa va durar hores. Vam repassar records, projectes, utopies i vivències d'un temps i d'un país, com digué Raimon fa també molts anys. No vaig voler traure a rel·luir cap necrològica, ni cap anècdota truculenta. Vaig voler deixar de banda les agonies. No vaig voler parlar de l'home Estellés que es moria cada dia fins que finalment la mort se l'endugué. Era millor recordar alguns dels seus versos magistrals, que no les misèries humanes d'aquests uns o d'aquells altres. Estellés, per a mi, ara és per damunt de tot la més poderosa referència poètica per als valencians en aquest segle. Què podem saber, però, de l'home Estellés?

En arribar l'hora de marxar tenia unes sensacions estranyes. No

creia haver descobert res nou sobre Estellés, però sí que veia clar com, de no fer bona memòria sobre el passat recent —tan proper i llunyà alhora—, l'oblit l'arraconaria en el silenci, i tot aquell esforç ingent de "fer país" aniria a perdre. Pensava, i així ho vaig dir, que, en aquest moment, des de les universitats, i des de Tres i Quatre, i des d'on fos, era precis promoure estudis, editar biografies, recordar els homenots del país. Si no es feia així, la cultura d'una època —el pensament i la vida modernes a la valenciana—, s'esborrarien per a les joves generacions, i es repetiria la fatal tradició d'oblits dels valencians.

Ja de tornada, no parava de pensar com, en un poeta com Estellés, la vida de l'home, la vera vida, la millor i més perdurable, no importa si real o inventada, no importa si viscuda en la carn o en les paraules, on més i millor està dita és als seus versos. Per això, és clar, parlem d'un poeta. Del poeta més genial que els valencians hem donat a la cultura literària en aquest segle que s'acaba.

Recordem-lo, doncs. I llegim o rellegim els seus versos vitals i magnífics. Un poeta, finalment, és sempre això: la vida en vers, que digué algú.

D'esquerra a dreta, l'editor del poeta, Eliseu Climent, V. A. Estellés, la seua dona Isabel i l'escriptor Andreu Alfaro, durant el sopar del lliurament dels Premis Octubre l'any 1990.

Josep Piera